

THE IMPORTANCE OF ONOMASTICS FOR THE ETNOGRAPHIC STUDIES

Cristina Furtună

Assist. Prof., PhD, "Valahia" University of Târgoviște

Abstract: Until recently, the ethnographer interested in the material and spiritual manifestations of a given human group used to exclude from their researches the names of people and of places. The human group under analysis used to have the dimension of a village or of a group of villages characterized by specific elements of material and spiritual culture. The inclusion of the names of persons and of places in the area of the ethnographic researches is a must through the special importance of the local traditions and habits information when choosing names of people and places. The anthroponyms and the toponyms refer to various local practices, strongly rooted in the people's spiritual life. They help the ethnographer understand the internal organization and functioning of an institution, such as the Church and the Town Hall, within the limits imposed by the local tradition. The Church, for example, echoes certain Christian traditions in the names of people and places. In our paper, we shall deal with the given names of Târgoviște Municipality.

Keywords: antroponyms, Christian names, hypocoristics, derivatives.

Cea mai mare parte a antroponimiei creștine este preluată din martirologii și calendare, reflectând utilizarea comună a numelor personale din primele secole de după Hristos.

De aceea, are un aspect etimologic eterogen, însumând și nume cu vădit caracter păgân, care evocă zeii epocii elenistice (Dionysos, Isidor) și nume teoforice cu referire la divinitatea păgână (Dositheos, Timotheos) dar direcționate ulterior spre cinstirea adevăratului Dumnezeu.

În cadrul antroponimiei creștine, cea mai mare frecvență o au numele personale din Sfânta Scriptură: foarte rare, cu excepția celor de Ilie, David, Susanna, sunt cele din Vechiul

Testament; din Noul Testament , marii apostolici: Paulus, Petrius, Andraș, pentru femeii Maria¹.

Antroponimia eteroclită a epocii elenistice a cunoscut un adevărat proces de convertire, de redirectionare a semnificațiilor și a fost efectiv asimilată de creștinism și înnoită în profunzimea valorilor doctrinare.

Antroponimele au fost create pornind de la substantivele comune sau de la adjectivele substantivizate, cu valoare semnificativă pentru destinul și trăsăturile persoanei desemnate: nume cu referire directă la divinitate sau la forțe supranaturale magice prin care exprimă gratitudinea și se cere ocrotirea de influențe nefaste; nume care evocă trăsături fizice sau morale pozitive, alese în virtutea „capacității” numelui de a modela existența copilului în conformitate cu semnificația respectivă (nume augurale), nume cu pură valoare descriptivă care se referă la aspectul fizic și la caracter, la profesie, la anumite circumstanțe ale nașterii și la originea locală a purtătorului.

Marea majoritate a studiilor românești și străine de antroponimie abordează numele de persoane nu în ansamblul lor, ci selectiv, și mai ales din punct de vedere al originii și evoluției lor. În asemenea condiții, problemele teoretice generale ale denotației personale și metodologia cercetării acestora au format doar arareori obiectul interesului cercetătorilor. Primul cercetător român care acordă atenția cuvenită problemelor teoretice ale unui ansamblu de nume de persoane este Ștefan Pașca, într-un studiu publicat în 1936, „Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului”. Autorul remarcă existența a două „sisteme” de denotație personală, un sistem oficial și altul popular, în cadrul cărora denotația se realizează prin „formule de denotație personală”. Elementele constitutive ale formulelor oficiale sunt clasificate după funcțiunea antroponomastică, în trei clase:

- nume de botez;
- nume de familie;
- supranume².

Elementele care au funcția de nume de familie și de supranume sunt clasificate apoi, din punct de vedere al „originii semantice” în:

- nume de origine;
- nume de îndeletniciri, demnitatea;

¹Tatiana, Petrache. Dicționar enciclopedic al numelor de botez, ed. a 2-a, București: Editura Anastasia, 2000, p. 8.

²Constanța, Bărboi, Onomastică și istorie, București: Editura Enciclopedică, 1999, p. 29.

-nume de particularități fizice și psihice;

-nume folosite figurat.

Antroponimele se aplică fie unei persoane (nume individuale), fie unui grup de persoane existând între ele o legătură socială (nume de familie, nume gentilice romanice), geografică sau politică (numele locuitorilor unui teritoriu, ai unui oraș și ai unui sat).

Numele individuale se împart la rândul lor în trei categorii:

1. numele care se primește la naștere (nume de botez, prenume) unic la origine, uneori dublu, triplu sau multiplu în societățile moderne;

2. numele care se pot primi în cursul vieții, supranume individuale, uneori glorioase, cel mai adesea peiorative (porecle);

3. (mai rar) nume pe care și le pune persoana în cauză: schimbări de prenume, pseudonime.

Fiecare serie de nume proprii poate fi studiată sub trei aspecte:

- origine și sens (etimologic);

- transformări și alterări;

- substituții³.

Din perspectivă etimologică, numele de persoană se reduce la trei tipuri de formații:

1. nume devoționale – denominații de ordin mistic, legate de divinitate în sens larg; sunt antice și își păstrează caracterul sacru; în cazul acestora se deosebesc următoarele categorii:

-nume teoforice = conțin o expresie referitoare la divinitate, ca dăătoare de viață și destinatară a gratitudinii și a dragostei oamenilor;

-nume de sărbători religioase;

-nume de sfinți sau nume calendaristice;

-nume biblice.

2. nume afective – au apărut ca simple supranume și reflectă experiența cotidiană în contactul cu familia, cu ceilalți oameni și cu mediul înconjurător; numele afective sunt expresia sentimentului omului față de habitat sau desemnează:

- ordinea nașterii;

- bucuria nașterii, semnele prevestitoare, dorința (părinților) ca noul născut să aibă un destin fericit (nume augurale);

- trăsături fizice caracteristice pozitive sau negative (nume descriptive);

³Tatiana, Petrache. op. cit., p. 15.

- corespondența cu lumea naturală (flori și plante, animale, pietre prețioase, astre și fenomene naturale);

3. nume admirative – formează o categorie mai puțin omogenă, sunt nume alese datorită admirației pentru:

- un om (patriarh sau preot biblic, un erou al unui poem biblic, un personaj literar, un sportiv);

- un popor;

- o cultură (nume ideologice, nume de superstaruri, reminiscențe literare).

Albert Dauzat a împărțit onomastica franceză după origine în trei mari grupe:

1. nume mistice, cuprinzând și pe cele hagiografice;
2. nume având originea în anumite împrejurări externe;
3. porecle relevând aspectul fizic, caracterul, profesiunea sau obiceiurile individului.

Gustav Weigand împarte după criterii diverse numele bulgare în cinci categorii. Pentru numele de persoană românești se pare mai potrivită despărțirea în două mari grupe:

1. **creștine** sau **hagiografice** – **calendaristice- cărturărești**- împreună cu derivatele lor populare, dintre care unele sunt împrumutate de la vecini, altele create de români – inclusiv numele privitoare la cult;

2. **laice**- în care intră nume de creație populară, nume împrumutate de la vecini și câteva rufe din cărți poporane⁴.

Numele creștine se subîmpart , la rândul lor, în patru categorii:

I. **STRĂVECHI** populare, din epoca formării limbii române, în legătură cu sărbătorile păgâne:

Bun, -a (< Bunavestire), Foca, Florea și Florica (< Floriile), Sângiorz sau Giorz și Zori (< Georgius), Maria (< Maria), Marin –a (< Marius), Simnicoară și Nicoară sau Necora (< Nicolaes), Paul (< Paulus).

II. **CĂRTUREȘTI SAU CALENDARISTICE**

A. Nume din Vechiul Testament, trecute în calendar: Avrama, Azuria, David, Iacob, Ieremia, Moise, altele netrecute în calendar: Adam, Arhon, Dan, Eva, Nae;

B. Nume din Noul Testament și din martirologii:

a) nume vechi de origine ebraică, greacă, romană, egipteană, persană;

b) nume elaborate în epoca creștină precum: Cristian, Cristina, amintind pe Iisus; nume ce privesc idei sau sentimente creștine, ca cele formate cu „Dumnezeu”: Teoctist, Teoclit, Fostei, Timotei;

⁴N.A. Constantinescu. Dicționar onomastic românesc. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. XLIII.

c)nume ce denumesc virtuți creștine: Agapei, Clement, Irina, Macarie; unele dintre numele calendaristice circulă în două forme: cea calendaristică, greco-slavă și cea cu fonetism latin sub influența catolică: Gheorghe-George.

III.PRENUME ȘI PORECLE CREATE DE POPOR

a)unele constau din chiar numirea sărbătorii: Botez, Crăciun, (= Chiria = Nedelea), Florea (Floriile);

b)numele calendaristice ale sfinților mai în vază se repetă în numeroase forme derivate de creație populară, unele românești, altele străine, împrumutate de la vecini.Luând ca exemplu numele calendaristic Ioan, a circulat mai mult ca oricare altul, găsim următoarele categorii de derivate:

-românești: Pan, -Nica, Ioanite, Mița, Panta; din Ion: Un, -a, -escu, ; Ionache

-slave: Ivan, Van, Ivașcu;

-grecești: Ione, Ene, Mache;

-ungurești: Ianoș, Ioaneș, Oaniș;

-germane: Han (< Iohann), Hane;

-italiene: Gioan, Gini.

IV.NUME PRIVITOARE LA CULT, ca: preot, diacon și la diverse locuri sfinte: Iordan, Ierusalim, Sinai și altele.

Numele laice se pot împărți în cinci categorii:

I.Prima categorie = de veche creație românească din cuvinte de origine tracă sau latină: Albu, Aurica, Bucur, Negru, Sora.

II.De origine cărturărească, luate din cărți populare, sunt foarte puține: Archir, Alexandru, Cleopatra, Ruxanda;

III.De origine veche slavă, care formează grupul cel mai important; ele ocupă același loc, în onomastică română, ca și elementul germanic în aceea a popoarelor romanice din Apus; numele împrumutate de la vechii slavi, în epoca migrațiunii acestora, au sporit din secolul al X-lea înainte, imitate prin modă, datorită ascendenței politice și culturale.

IV-V.A patra categorie se formează din numele împrumutate de la alte popoare și a cincea din cele de creație românească⁵.

În municipiul Târgoviște sunt, cu aproximație, 476 prenume feminine și 453 masculine.

⁵N.A. Constantinescu. Op. cit., p. XL VIII.

Temelia onomasticii o formează numele de botez sau prenumele, care în diverse cazuri, ajunge a îndeplini și celelalte funcțiuni, cu sau fără anumite modificări.

Primele nume de persoane, fiind în realitate cuvinte ale limbii comune, sunt formate în același fel, pentru că înainte de a fi folosite ca nume de persoane, ele au fost formate ca nume comune.

Există un număr relativ mare de nume de botez formate în românește și acestea sunt singurele neîmprumutate. Ele sunt formate eventual din cuvinte comune de origine latină, mai ales botanice și zoologice.

În limba română prenumele sunt o subclasă onomastică participantă la opoziția de gen.

La prenume, genul este o categorie gramaticală motivată semantic și formal, cu o dublă funcție: de exprimare a deosebirilor de sex dintre persoanele denumite și de clasificare a formelor onomastice.

Paradigma genului gramatical al prenumelor este alcătuită din două valori opuse: masculin și feminin.

Exprimarea opoziției de gen la subclasa prenumelor se realizează prin trei tipuri de opoziții: tematice, paradigmatică și sintagmatică.

Particularitățile prenumelor în privința genului sunt: distribuția exclusivă în două valori de gen: masculin și feminin; subordonarea funcției semantice și formale a prenumelor față de genul numelui comun; încadrarea seriilor formale cu terminația –ă, -(i)e în seria masculină de gen; forma opozițiilor lexicale onomastice și a opozițiilor paradigmatică.

Genul gramatical se manifestă în subclasa prenumelor ca o categorie fixă, invariabilă. Flexiunea de gen a prenumelor este o caracteristică etimologică.

Prenumele se caracterizează prin număr gramatical invariabil atât la nivel etimologic, cât și la nivel funcțional.

Paradigma numărului gramatical al prenumelui este alcătuită din două valori opuse, singular și plural, pluralul având o valoare eliptică sau contextuală.

Exprimarea opoziției de număr la subclasa prenumelor se realizează prin două tipuri de opoziții: afixale sau paradigmatică și sintagmatică.

Prenumele au posibilitatea de a transmite prin valorile cazuale semnificații contextuale specifice pentru această subclasă onomastică, cum ar fi exprimarea unei caracteristici denominative a unei persoane sau identificarea prin nume a unei persoane.

Trăsătura dominantă a flexiunii prenumelor este neparticiparea funcțională și formală la opoziția de determinare.

În exprimarea valorii cazuale, prenumele utilizează mijloace formale analitice (proclitice) în concurență cu cele sintetice (enclitice).

Clasele de declinare ale prenumelor nu coincid cu clasele flexionare ale numelor comune.

Numele proprii se deosebesc de numele comune, constituindu-se ca o subclasă separată a substantivului prin participarea specifică la opozițiile morfologice și prin modalitatea caracteristică de realizare a acestora.

Numele este o chintesență a persoanei, iar persoana, cu toate particularitățile și energia ei, este prezența în nume. În tradiția vechi-testamentară, ca și în culturile antice păgâne, există o strânsă legătură între sufletul cuiva și numele acestuia. În societățile antice, valoarea magică atribuită cuvântului apare ca o forță particulară în numele care desemnează persoana⁶.

În creștinism numele se eliberează de conotațiile magice și superstițioase păgâne. Numele în sine nu mai exercită fatalul determinism asupra destinului uman. Numele sfânt sau un nume care-L invocă pe Dumnezeu nu are nicio semnificație sau putere fără o participare conștientă la realitatea evocată. A chema numele lui Dumnezeu presupune deschidere față de iubirea Lui, a te oferi ca jertfa vie în mâinile Lui.

Alterând prin păcat chipul lui Hristos după care a fost zămislit de Dumnezeu, omul alunecă spre inconsistență și spre o stare fără chip, devenind, un haos neunitar și impersonal. Omul nu mai poate răspunde cu toată ființa sa la chemarea după numele său. Numele nu mai presupune obligația răspunderii în fața lui Dumnezeu și a aproapelui.

În această relație cu Dumnezeu, de chemare și răspuns, omul intră deplin prin Botez. De aceea, i se dă omului și nume, care exprimă relația specială, personală, unică a fiecăruia cu Hristos. Omul primește un nume propriu și știe că atunci când e chemat pe acest nume, e vizat el însuși în întregime îi trebuie să răspundă cu toată ființa lui.

Astfel, omul primește înfățișarea lui Hristos la Botez și se silește tot mai clară; chipul se luminează până când ajunge să tindă spre asemănare, care este sfințenia. De aceea, creștinii poartă numele sfinților și caută să urmeze în desăvârșire prietenilor Mirelui, primind ajutorul acestora prin mijlocirile lor către Dumnezeu⁷.

În sistemul onomastic românesc medieval din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea funcționează două serii de nume de botez/ prenume, specializate în denominația individuală

⁶Tatiana, Petrache. Dicționar enciclopedic al numelor de botez, ed. a 2-a, București: Editura Anastasia, 2000, p. 18.

⁷Idem, p. 25.

masculină și, respectiv, feminină. Seria masculină este mai bogată în forme atestate decât cea feminină, și implicit, este mai diversificată, mai bine structurată. Formele onomastice ale celor două serii apar fie ca nume unice, fie în cadrul numelor duble, dar, întotdeauna ca elemente de identificare directă a persoanei. Atât seria masculină, cât și cea feminină înscriu două tipuri de forme onomastice: religioase și laice. Caracterul religios sau laic (profan) al numelor are în vedere proveniența numelor din surse religioase sau laice și nu distribuția lor în mediul clerical sau mirean.

Numărul de hipocoristice și derivate de la un singur nume se amplifică proporțional cu înmulțirea mențiunilor documentare. Crește numărul derivatelor unui singur sufix, mai ales a celor patronimice și maritale, implicate în constituirea numelui de familie, precum și a celor diminutive, afective.

Prenumele laice bazate pe forme lexicale românești au o evoluție diferită de cea a numelor religioase, integrate stabil într-un fond onomastic principal, aproape neschimbat de-a lungul secolelor.

Formele onomastice laice create pe terenul limbii române concurează pe cele împrumutate, mai ales pe cele de origine slavă, în tendința de reînnoire a inventarului onomastic, manifestată constant, în paralel cu tendința opusă de conservare a prenumelor.

Descrierea numelor de persoane purtate de români de-a lungul secolului al XV-lea, al XVI-lea și al XVII-lea reflectă procesul de consolidare sistemului onomastic medieval, ca parte integrantă a sistemului denominativ românesc general.

Trăsăturile esențiale ale denotației personale românești legate de atribuirea și perpetuarea numelor, structura inventarului de forme onomastice distribuite după semnificația religioasă / laică, după proveniența biblică hagiografică, calendaristică / lexicală românească, străină stabilesc această perioadă.

Schimbările ulterioare: crearea de nume noi, împrumuturile onomastice, dispariția sau modernizarea unor forme se realizează numai în cadrul sistemului tradițional. Secolul al XVII-lea este reprezentativ pentru modul de funcționare a acestui sistem, format și stabilizat în secolele anterioare.

Temelia onomasticii o formează numele de botez sau prenumele, care în diverse cazuri, ajunge a îndeplini și celelalte funcțiuni, cu sau fără anumite modificări⁸. Prenumele se formează din nume creștine sau laice. Cele dintâi apar în forma transmisă din limba latină

⁸N.A. Constantinescu. Dicționar onomastic românesc. Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. XXII.

vulgară (Medru, Nicoară), de regulă însă în forma calendaristică (Dimitrie, Nicolae) sau modificate prin derivație din acesta: Mitru, Nicu; uneori se ia ca prenume chiar numele sărbătorii: Crăciun, Sâmpietru, Sânzienne, Blaga, Florea ori numai termenul de sfânt ca în Fetea, Sfintea, ba chiar unele calificative ale sfinților ca: Sirul (Efrem), Damaschin (Ioan) și nume de locuri socotite ca sfinte: Ierusalim, Tabor, Sidon, Sinai.

Dintre numele laice unele sunt de tradiție străveche (Albu, Bucur), ori de vechi împrumut de la slavi (Dragu, Radu, Vlad), din cărțile populare (Alexandru, Roxana, Archir), din creația mai veche sau mai nouă (Coca, Fecioru, Soare) și chiar nume de conjurare a piezei-rele (Balaur, Ursu, Răzvan). O categorie interesantă de nume de botez o formează etonimele, luate pentru faima neamului respectiv: Arman, Turcu, Grecu din care s-au format și feminine: Greaca, Munteanca.

În foarte multe cazuri, numele au fost impuse de biserică, insuflându-se părinților credința că sfinții trebuie să protejeze pe copiii care le poartă numele. Având în vedere că limba oficială a bisericii a fost timp de multe secole slavona, preoții au botezat copiii cu nume bisericesti în forma lor slavonă: Gheorghe, Mihail, Niculai, Vasile. Există totuși un număr relativ mare de nume de botez formate în românește și acestea sunt singurele neîmprumutate. Ele sunt formate eventual din cuvinte comune de origine latină, mai ales botanice (nume de flori sau de fructe) și zoologice (nume de animale).

La nobilii apuseni a apărut obiceiul de a se da unui copil două și chiar mai multe nume de botez ceea ce se poate explica în mai multe feluri⁹.

Și în Târgoviște al doilea prenume devine necesar când mai multe persoane din aceeași familie căpătau același nume de botez, ceea ce se întâmpla destul de des: era obiceiul să se dea copiilor același nume ca al tatălui, pentru a marca astfel legătura familială dintre ei, dar implicit se crea confuzie pentru că nu se știa la cine din ei se referea vorbitorul și această confuzie se elimina prin adăugarea unui al doilea nume, care era diferit pentru fiecare. Pe de altă parte, dând copilului mai multe nume, părinții îl puneau sub protecția mai multor sfinți, eventual a mai multor personaje în viață ale căror nume le purtau. O sursă pentru prenumele duble poate fi și înțelegerea greșită a derivatelor, de exemplu de la Maria s-a format Marion, Marian, acesta din urmă fiind apoi înțeles ca Marie Anne.

De cele mai multe ori, unul dintre nume este banal și, prin adăugarea celui de-al doilea, se încearcă o oarecare diferențiere.

⁹Olimpus, Bompă. Prenumele la români. Constanța: Editura Ex Ponto, 2004, p. 14.

Cu timpul, uitându-se cauzele inițiale ale înmulțirii prenumelor unei singure persoane, faptul de a avea mai multe nume a început să fie privit ca un semn de distincție, de noblețe.

În Târgoviște sunt aproximativ 514 nume duble.

La englezi întâlnim nume ca Johnson, ce înseamnă fiul (son) lui John, Wilson. La irlandezi este dată de prefixul „O”, ca în O’Neill, fiul, sau nepotul lui Neill¹⁰.

Străbunii noștri daci aveau obiceiuri similare, dovedit de însăși numele lui Decebal: „Deceballus per Scorilo”, deci „Decebal fiul lui Scorilo”¹¹.

În România, Bucovina este singurul loc unde tradiția amintită a fost păstrată. Dar, denumirea, originea numelui, este o referire nu la tata, ci la mama copilului, ca în Ailenei, Acatrinei.

Destul de multe nume de botez au evoluat în nume de familie, cum sunt:

ANDREI = nume cu semnificație augurală, reproduce grecescul „Andras”, explicat prin substantivul „andrea”, „bărbăție, curaj”. „Andreas” este considerat un hipocoristic în –as al unui nume personal compus cu „anir, andros”, „bărbat”. Nume calendaristic creștin. Numele a pătruns la noi înainte de venirea slavilor, fiind preluată de populația daco-romană din latina balcanizată, unde circulă printri creștini.

ANTON= reproduce numele gentilic latin „Antonius” (feminin „Antonia”) probabil etrusc, cu semnificație obscură. Aproximarea formei grecești „Antonios” de substantivul grecesc „anthos”, „floare” ține de domeniul etimologiei populare.

AVRAM = masculin; nume biblic, interpretat de Sfânta Scriptură. Specialiștii consideră că explicația biblică este o etimologie populară și corelează ebraicul „Abram” cu alt nume biblic, „Abiram”, sau cu numele personal asiro-babilonian „Abiramu”.

Alte nume care au evoluat în nume de familie: Dumitru, Demostene, Dobrin, Filip, Gheorghe, Ilie, Ion, Iosif, Iacob, Ignăție, Isaia, Iochim, Nicole, Nestor, Panait, Severin, Simion, Serafim, Tudor, Șerban, Toma și altele.

Inventarul de prenume folosite astăzi la noi este rezultatul firesc al unei îndelungate evoluții istorice; el s-a constituit în timp din creații antroponimice proprii și din împrumuturi adaptate specificului limbii și sistemului de nume românești.

„Renunțând mereu la unele elemente, adoptând mereu altele, fără a refuza însă un sănătos echilibru între tradiție și inovație, inventarul de nume a fost și este unul dintre cele mai dinamice domenii ale limbii; această continuă prefacere reflectă în ultima instanță, într-o

¹⁰Idem, p. 14.

¹¹Idem, p. 14.

manieră proprie, schimbările care s-au petrecut și se petrec în societatea românească, în fiecare etapă a evoluției ei”, sublinia Chirstian Ionescu în dicționarul său¹².

BIBLIOGRAFIE:

BĂRBOI, Constanța. Onomastică și istorie, București: Editura Enciclopedică, 1999.

BOMPA, Olimpus. Prenumele la români. Constanța: Editura Ex Ponto, 2004.

CONSTANTINESCU N.A. Dicționar onomastic românesc. Editura Academiei Republicii Populare române, 1963.

IONESCU, Christian. Mică enciclopedie onomastică. București: Editura enciclopedică mică , 1975.

PETRACHE, Tatiana. Dicționar enciclopedic al numelor de botez, ed. a 2-a, București: Editura Anastasia, 2000.

¹²Christian, Ionescu. Mică enciclopedie onomastică. București: Editura enciclopedică mică , 1975, p. 16.